

Yıl: 4, Sayı: 15, Ekim 2017, s. 117-131

Osman ORAL¹

YOZGAT HALKININ DÎNÎ ANLAYIŞ VE İNANÇLARINA KATKI VEREN MEDRESE, ZÂVİYE VE ÂLİMLER²

Özet

Bozok çevresi ilkçağlardan beri çeşitli kültür ve medeniyetlere mekân olmuştur. Bozok, daha sonra Yozgat adıyla anılmış, Anadolu'da Osmanlı döneminde doğrudan Türkler tarafından kurulan ve geliştirilen bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında katkısı bulunan Yozgat'ta Türk dönemine âit bilinen ilk sivil zâviye; Anadolu Selçukluları sultanları I. İzzettin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyasettin Kevhüsrev devirlerine âit Emirci Sultan Zâviyesi'dir. Yozgat merkezde ilk yapılan medrese de, 1753 yılında Mamalı Türkmenlerinden olan Çapanoğlu Ahmet Ağa'nın yaptırdığı Demirli Medresesi'dir. Medrese, tekke ve zâviyeler, barış ifade eden İslâmı, inancını ve ahlâkını bütün insanlığa yaymak, evrensel barış, inanç ve ilkelerini gönüllere yerleştirmek için vakıf esaslarına göre kurulmuştur. İslâm tarihinde bu eğitim kurumları özellikle İslâm'ın yayılması ve tebliğ edilmesinde, edebiyat, şiir ve mûsiki gibi güzel sanatların gelişmesinde, edeb ve ahlâk gibi terbiye vasıtası olan bilgi dallarının doğması, ilerlemesi ve tatbikat alanına konulmasında önemli hizmetler ifâ etmişlerdir. Buralarda görev yapan âlimler, gerek fikirleri gerek eserleriyle halkın dînî inanç ve anlayışlarını şekillendirip çevrelerinde kültür hayatının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu makalenin amacı Yozgat tarihindeki medrese, zâviye ve tekke gibi eğitim kurumlarının halkın dînî anlayış ve inanç yapısına katkılarını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Bozok, Yozgat, Medrese, Eğitim, İnanç

¹ Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri bölümü emekli öğretim üyesi. osman-oral@hotmail.com.

² Bu çalışma; 05-07 Mayıs 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bozok Üniversitesi Uluslararası Bozok Sempozyumu'nda Yrd. Doç. Dr. Osman Oral'ın "Yozgat Halkının Dini Anlayış ve İnançlarına Medrese ve Zâviye Âlimlerinin Katkısı" başlığıyla sunduğu tebliğinden alınmıştır.

CONTRIBUTION OF MADRASA SCHOLARS TO THE RELIGIOUS UNDERSTANDING OF PEOPLE OF YOZGAT

Abstract

Bozok region has been home to various cultures and civilizations since ancient times. Bozok, which was later called as Yozgat, has become a social and cultural settlement which was established by Turks in Anatolia during Ottoman period. The first known civilian religious lodges in Yozgat was the Emirci Sultan lodge which was established during rules of Anatolian Seljuk rulers Izzettin Keykavus I, Alaeddin Keykubat I and Gıyasettin Kevhüsrev II. Demirli Madrasa is the first Madrasa in Yozgat city center which was established in 1753 by famous Çapanoğlu Ahmet Agha, a Mamalı Turkmen. Madrasa, takka and lodges are the places which promote and spread Islamic faith and morals to people as presenting universal peace, and share its message of peace to the hearts of people. These educational institutions had played significant roles in the history of Islam in terms of spreading Islam, its literature, development of Islamic fine arts such as poetry and music, and Islamic ethics and morality. Scholars who had worked in these places have contributed to the improvement of people's religious beliefs and understandings as well as the city's cultural life. The purpose of this article is to examine the contribution of madrasas, takkas and lodges to the religious and cultural history of Yozgat.

Keywords: Bozok, Yozgat, Madrasa, Education, Religion.

GİRİŞ

İlkçağlardan beri çeşitli kültür ve medeniyetlere mekân olan Bozok'taki medrese, tekke ve zâviyeler, bölgenin eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesinin yanında Yozgat'ın iskânı, sosyalleşmesi, kalkınması, ihyâsı ve gelişmesine de katkıları olmuştur. Anadolu'ya Türklerin gelişinden itibaren birçok medrese, zâviye ve tekke, çoğunlukla şehir ve kasabalarda olmakla birlikte, büyük kervanların geçtiği ıssız yollarda, bazen de düşmanı gözetlemek için sınır boylarında kurulmuş, eğitim ve öğretimin yanında camii, han, imâret ve kervansarayların gördüğü psiko-sosyal hizmetler de yürütülmüştür. Tarihte bu müesseseler, dînî ve millî kültürün oluşması ve gelişmesine büyük katkı sağladığı gibi ticâret ve seyahatin rahat ve emniyet içinde yapılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (Bozkurt 2003: 28/323; Kara 2011: 40/368).

Bozok bölgesindeki ilk sivil zâviye Anadolu Selçukluları dönemine âit “*Emirci Sultan Zâviyesi*”dir (Ocak 1978: 129). Yozgat merkezde kurulan ilk medrese de 1753 yılında kurulan “*Demirli Medresesi*”dir (Uzunçarşılı 1974: 34). Sonraları bölgeye birçok medrese ve zâviye de kurulmuştur. Buralarda görev yapan âlimler, yetiştirdikleri öğrencileri ve eserleriyle eğitime katkı sağladıkları gibi halkın dînî inanç ve anlayışlarının ihya ve gelişmesine de katkılarda bulunmuşlardır. Sosyal hayatın istikrâr ve düzeni ile huzur ve mutluluğun yolu bireyin iç huzuru ve psiko-sosyal eğitimi ve olgunluğa ermesinden geçmektedir. Bireyin eğitimi yani nefis/içgüdü/içben terbiyesi önemli bir tutar. Eğitilmiş bireylerden oluşan toplumlar yaşanabilecek ideal topluluklardır. Sosyal hayatta önemli bir işlevi yerine getiren bu kurumlar nefis terbiyesi ve kişilik eğitimiyle bireylerin sosyalleşmesine de katkıları olmuştur. Öğrendikleri bilgiyi çevresindekilere de öğreten, bilgisini hayatının bütün aşamalarında tatbik ederek örnek bir din adamı prototipi oluşturan bu kişiler, içinde yaşadıkları toplumun ve sosyal

hayatın maddî ve manevî yapılanmasında da önemli görevler ifâ etmişlerdir. Bu makâlede Yozgat'ın kuruluşu ve tarihi özetle incelendikten sonra Yozgat ve çevresinde kurulan medrese, tekke ve zâviyeler ile bu eğitim öğretim kurumlarında görev yapan bazı âlimlerin halkın dinî kültür, anlayış ve inançlarına katkıları incelenmektedir.

A. Bozok Havalisi ve Yozgat'ın Kuruluşu

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Bozok ve çevresinin M.Ö. 3000'lere kadar giden yerleşim tarihine, Alacahöyük, Alishar, Tavium/Atvium, Çengeltepe, Kerkenes gibi yerlerde bulunan kalıntı ve harabeler şahitlik etmektedir. Bölge, Eski Hitit Krallığı, Hitit İmparatorluğu, Frigler, Medler, Kimmerler, Lidyalılar, İskender ve Diadoglar, Galatlar dönemi, Roma İmparatorluğu, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları, beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerini yaşamıştır (Ocak 1992: 6/321).

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Yozgat ve çevresi Türkler'in egemenliğine girmiş, siyasî hâkimiyet önce Danişmendliler, 1174'ten sonra da Anadolu Selçukluları'nın eline geçmiş, bölgenin tarihinde ilk Türk iskânlarından sayılan *Karahisar Behramşah*/Muşalim Kalesi daha sonra terkedilmiştir (Binark 1996: II/465).

Anadolu beylikleri döneminde Yozgat ve çevresi önce Eretna Devleti'ne, ardından 782/1381'de Sivas'ı başkent yapan Kadı Burhâneddin (d.1345-ö.1398)'in kurduğu devletin hâkimiyetine geçti. XV. yüzyılın ortalarından itibaren Bozok Türkmenleri bölgeye gelmeye başladılar (Sümer 1974: 12). Dulkadirli beylerinden Şehsüvaroğlu Ali Bey (ö. 1522), Alâüddevle ve oğlu Şâhruh beyler kendilerine bağlı boy ve oymakların yaşadığı Bozok bölgesinde yaptırdıkları camii, türbe, zâviye ve köprü gibi yapılarla çevrenin imarında önemli izler bıraktılar. İz bırakan yapılar arasında Boğazlıyan Mescidli'de bir mescid, Çandır'da bir zâviye, Şah Sultan Hâtun Türbesi (1485-1490) ve Şâhruh Bey Mescidi (1510-1515), Aşağı Kanak'ta Yûnus Halife Zâviyesi, Toraman köyünde Ali Derviş Zâviyesi gibi eserler sayılabilir (Duygu 1953: 5).

Yozgat'ın gelişmesi, sancağın idarî ve ekonomik merkezi haline dönüşerek mamur bir şehir haline gelmesi, *Çapanoğulları* idaresindeyken olduğu söylenebilir. Mamalı Türkmenleri'nden yönetici olan Çapanoğulları'ndan Ahmet Ağa (ö. 1765), Yozgat merkezde 1753 yılında bir medrese inşa ettirdi (*Demirli Medrese*). Sonra buraya bir de kütüphane ekledi. Yozgat'ın şehir olarak gelişmesinde belki de en önemli adım bu medrese ve kütüphanenin yapılmasıydı (Kapusuzoğlu 2015: 77).

Ahmet Ağa'dan sonra yönetime geçen oğlu Mustafa Bey, sonra da kardeşi Süleyman Bey de Yozgat'ın ilk imarına büyük katkı sağladılar (Uzunçarşılı 1974: 40). 1777-1793 yıllarında batı üslûbuyla inşa ettirilen Çapanoğlu Camii ve psiko-sosyal işlev yapması amacıyla kurulan vakıflar, şehirleşmeyi ve Yozgat'ın gelişimini hızlandırdı (Karakaya 1993: 8/219).

Bozok havalisi 1814 yılında Kayseri Mutasarrıfı Ali Paşa, 1845'te de Mehmed Münib Paşa idaresindeydi. 1846'da Ankara'ya bağlandığında Bozok Sancağı'nda Yozgat, Gedikçubuk, Kızılıkoca, Sorgun, Akdağ, Salmanlı, Boğazlıyan, Budaközü, Karahisar, Süleymanlı ve Emlâk olmak üzere toplam on bir kaza vardı. Günümüzde Amasya, Çorum, Tokat, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Kırıkkale illeriyle çevrilmiş olan Yozgat ili, doğal güzellikleri yanında, yöresel Anadolu Türk özellikleri, Hitit Uygarlığı'ndan Osmanlı Dönemine kadar birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmış kültür zenginliği ve çeşitliliği olan bir mekândır.

B. Yozgat'ta Bulunan Medrese, Tekke ve Zâviyeler

Bozok bölgesinin eğitim ve kültür tarihinde inceleyebildiğimiz kadarıyla birçok medrese, tekke ve zâviye vardır. Bütün bu müesseseler ile buralarda görev yapan âlimleri tek tek zikretmenin bu makâlenin boyutunu aşacağından dolayı, bu başlık altında Yozgat halkının inançları ile dînî kültürün inşa ve ihyasında önemli etkilerini ve katkılarını gördüğümüz, bazı medrese, tekke ve zâviyeler ile buralarda görev yapan bir kaç âlimin hayatı incelenmektedir.

B.1. Emirci Sultan Zâviyesi / Osmanpaşa Tekkesi

Anadolu'nun İslâmlaşması ile bölgenin iskânında ve gelişmesinde önemli rol oynayan bu zâviye, “*Pîrî Türkistan*” lakaplı Hoca Ahmet Yesevî'nin (ö. 561/1166) halifelerinden XIII. Yüzyıl başlarında Anadolu'ya göç eden bir Türkmen şeyhi olan Emirci Sultan'ın (ö. 637/1240) adını taşır. Yozgat-Kayseri karayolunda şehre 30 kilometre uzaklıkta bulunan ve Keçikıran denilen yerde olan zâviye, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, Kayseri'den Amasya'ya giden ticaret yolunun üzerindeydi. XIX. yüzyılda Kayseri'ye giderken bazı Avrupalı gezginler burada konaklamışlardır (Ocak 1978: 129).

Zâviye'nin olduğu yerde daha sonraları tekke de kurulduğundan bölgede burası *Osman Paşa Tekkesi* diye de bilinir. “Osman Paşa” isminin Emirci Sultan'ın öğrencisi Selçuklu Valisi olan kişinin isminden dolayı olduğu da söylenmektedir (Özger 2011: 127). Zaman içinde Emirci ile birleşmiş, *Emir-i Çin Osman* şekline dönüşmüştür (Ocak 1995: 11/153). Şu anda hiçbir iz kalmayan zâviyenin, 1316 Maarif Salnâmesi'nde belirtildiğine göre 50 öğrencisi vardır (Karaca 2004: 139).

Zâviye'nin Vakıf Şartnâmesi'ndeki hiçbir din, mezhep ve meşrebe ayırım yapılmayıp dışlanmadan bütün yaratılmış varlıklara yardım edilmesi, farklı mezhebî görüşlere hoşgörü ile yaklaşılması vb. gibi maddelerinden Emirci Sultan'ın dînî anlayışının Ahmet Yesevî gibi Ehl-i Sünnet çizgisinde ve farklı anlayışlara hoşgörü içinde baktığı da söylenebilir. XVI. yüzyılda Bektaşîliğin zuhûru ile Haydarîlik'in yerini almasından sonra Yesevîlik, Bektaşîlik tarafından temsil edilmiş, kaynağı Yesevîlik olan Bektaşîlik, zamanla ibâhiye ve lakaytlığa yani kanun, dînî emir ve ahlâk kurallarının bağlayıcılığını kabul etmeyip lakayt kalanlar ve her şeyi mübah görenlerin (Onat 1999: 19/252) anlayışına kayarak Yesevîlik yolundan ayrılmıştır (Ocak 1992: 5/373).

Emirci Sultan Zâviye'si, Bektaşîliğin ortaya çıkmasıyla birlikte bu anlayışın Orta Anadolu'daki önemli yerlerinden biri haline gelmiş, bu yapısını da 1826 yılında Bektaşîliğin kaldırılmasına kadar korumuştur. Bu tarihten sonra Bahâeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) nisbet edilen Nakşibendî tarikatının kontrolüne geçen zâviye, 1925 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir (Kapuzoğlu 1999: 68). Yozgat'lı âlimlerden M.Şâkir Efendi (ö.1937), buradan icâzet almış ve yine burada müderrislik yapmıştır. Birçok âlim daha burada görev yapmış, öğrenci yetiştirme ile eğitime katkı sağladıkları gibi çevrenin dînî anlayış ve kültür hayatının oluşumu ve ihyâsında psiko-sosyal önemli görevler ifâ etmişlerdir (Kapuzoğlu 1999: 68).

Yozgat'ta Türk dönemine âit bilinen Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında katkısı bulunan ilk sivil zâviye olmasının yanında, buranın diğer bir önemi, burada görev yapan âlimler, Osmanlı İmparatorluğu zamanından Cumhuriyet'e kadar Yozgat bölgesinde Hz. Peygamber'in neslinden gelen seyyid ve şeriflerle ilgili *Kâim Makâmı* görevini de yürütmüşlerdir (Sarıcık 2003: 12). Bu durum çevrenin sosyalleşmesini de artırmıştır.

B.2. Ali Şir Zâviyesi

Zâviye, Yozgat-Akdağmadeni ilçesinin 11 km. uzaklıkta bulunan Çalışkan Köyü'nde, Karahisarî Behramşah Muşalim Kalesi'nin güney tarafındadır (Binark 1996: II/465). 13. yüzyılın ikinci yarısı ve 14. yüzyılın başlarında hayatta olduğu tahmin edilen Ali Şir tarafından yaptırılan bu zâviyenin, bölgenin dînî anlayış ve dokusuna büyük katkısı olduğu bilinmekle birlikte hakkında geniş bilgiye maalesef ulaşılamamıştır (Kapusuzoğlu 1999: 81).

B.3. Demirli Medrese

Yozgat merkezde olan Demirli Medrese, 1753 yılında Mamalı Türkmenleri'nden Çapanoğlu Ahmet Ağa (ö.1765) tarafından yaptırılmış, bir sene sonra 1754 yılında buraya bir kütüphane ilave de edilmiştir. Bu medresenin önemi, Yozgat'ın ilk iskânı, şehirleşmesi, sosyalleşmesi ve kültür hayatının oluşmasında değerli bir işlevinin olmasıdır. 1316 Hicri Maarif Salnâmesi'nde Yozgat merkezdeki eğitim öğretim kurumları arasında sayılan medresenin 84 öğrencisi vardır (Salnâme 1316: 868). Burada arapça, farsça, akâid, kelâm, hadis, tefsir ve fıkıh dersleri okutulmuş, bölgenin değerli âlimlerinden –ileride hayatını kısaca anlatacağımız- Gedikhasanlı Mehmed Şakir Efendi (ö.1937), hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi'nde burada tefsir dersi vermiş, müderrislik yapmıştır (Ergin 2012: 52). Birçok yerden tefsir öğretimi için bu medreseye öğrenci geldiğinden burası, *tefsir ihtisas medresesi* olarak da bilinmektedir. Harputlu Şevki Efendi, 1882 yılında el-Hac Osman Feyzi Efendi, Müftü Mehmet Hüsnü Efendi burada ders veren âlimlerdendir. Mehmet Hüsnü Efendi, Seyyid Abdullah Tahir Efendi'nin oğludur. İlmi kişiliği ile *Büyük Müderris* olarak da anılmıştır (Albayrak 1996: I/193). Osmanlı Saray hattatlarından "*Katib-i Sarayı Sultani Hâce-i Enderun-i Hümayun*" ünvanlı Abdülkadir el-Şükri (ö.1806) de bu medresede *Hüsn-ü hat*/Güzel yazı sanatı dersi vermiştir (Kapusuzoğlu 1999: 118). Bu durumun, yörenin estetik sanat anlayışı ile kültür seviyesinin yükselmesine de katkı sağladığı söylenebilir.

Demirli Medrese, 1919 yılında Darü'l-Hilâfe Medresesi'ne dönüştürülmüş, burada akaid ve kelâm, tefsir, hadis, fıkıh ve İslâm hukuku gibi dînî ilimlerin yanında fizik, kimya ve biyoloji gibi dersler de verilmişti (Nizamnâme 1340: 5-9). Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında *Darü'l Hilâfe* medreseleri, yüksek dînî eğitim yapmaktaydılar (Zengin 2002: 277). Müderris Mehmet Hulûsi Efendi'nin müdür olduğu Yozgat Darü'l-Hilâfe Medresesi'nde birçok âlim görev yapmış, bunlar çevrenin dînî inanç ve kültürünün inşa ve ihyasına da katkı sağlamışlardır. Demirli Medrese ve Darü'l-Hilâfe Medresesi, çevresi ve kütüphanesiyle Yozgat bölgesinin inanç ve kültür dokusunu şekillendiren İslam Türk kültürünün kökleşmesinde önemli katkıları olan ilk eğitim kurumlarından biri olmuştur (Mert 1993: 8/221; Kapusuzoğlu 1999: 130; Koç 2013: 43/560).

B.4. Köseyusuflu Medresesi

Yozgat'a 11 km. mesafede Köseyusuflu Köyü'nde bulunan medreseyi Çapanoğlu Süleyman Bey'in yardımcısı Abdullah Ağa, cami ile birlikte H.1210/M.1769 yılında yaptırmıştır. 6 yıl eğitim süreli medreseye Konya ve Karaman gibi uzak yerlerden öğrenci gelmekte, burası bölgede XIX. yüzyılın yüksek dînî eğitim veren ilahiyat fakültesi niteliği taşımaktadır (Kapusuzoğlu 1999: 124). Şâir ve devlet adamı Mehmet Akif Paşa (ö. 1845)'nın Köseyusuflu Medresesi'nde yüksek eğitim ve öğrenimini yapması (Uçman 1989: 2/261), Çorum Hıdırlık'ta medfûn, hadis ve tasavvuf âlimi Yusuf Bahri Efendi'nin (ö. 1825) bu medrese ile diyalogunun sürmesi, buranın değerini belirtmesinin yanında hadis öğretimine verilen önemi de

gösterebilir (Erkoç 2003: 11). Öğrencilerin, tefsir dersinden ihtisas yapmaları için Yozgat merkezde bulunan Demirli Medrese'ye, oranın talebelerinin de hadis dersinden ihtisas yapmaları için Köseyusuflu Medresesi'ne gelmesi buranın bir *hadis ihtisas medresesi* olma ihtimâlini de güçlendirmektedir (Kapusuzoğlu 1999: 124). 1316 Maarif Salnâmesi'nde medresenin 150 öğrencisi vardır. Yüksek tahsil yapılan medresede kuruluşundan itibaren görev yapan birçok değerli âlim, ülke ve çevrenin dînî inanç yapısı ve kültürünün gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Kapusuzoğlu, 1999: 124).

B.5. Nadirzâde/Nakibzâde veya Hoşyar Kadın Medresesi

Medrese, Nakibzâde Camii'nin (Natırların Cami) yanında cami ile beraber hicri 1260, miladî 1844'de yapılmıştır. Kitâbede, Sultan II. Mahmut Han'ın (ö. 1839) eşi Hoşyar Kadın (ö. 1859) tarafından yaptırılan medrese ve cami birlikte bir "*Darü'l-İlim*" olarak bilinmektedir (Uluçay, 1980: 121). Padişah eşinin medrese ve camii yaptırmak için Yozgat'ı tercih etmesi Çapanoğulları'nın devlet kademelerinde etkinliğine bağlanabilir.

Medrese'de görev yapan bazı müderrisler; Nakib Ali Efendi, Çömez Mehmet Efendi, Asım Efendi (ö.1913), Natırzâde Hacı İbrahim Efendi, Hacı Hüseyinzâde Şeyh Efendi, Damad Mehmet Efendi'dir. Yozgat halkı tarafından va'zu nasihatleri ve dersleri ile sevilen müderris Nakib Ali Efendi'nin bu medresede görev yapması, buranın *Nakibzâde Medresesi* diye anılmasına sebep olmuştur (Kapusuzoğlu 1999: 121). Yozgat merkezde kurulmuş olan bu medrese, çevredeki dînî kültürünün inşâ ve ihyâsına katkı sağladığı gibi banisinin bir hanım olmasıyla da dikkat çekmektedir.

B.6. Şevki Medresesi

Medrese'yi, Zarife Hatun 1800'lü yıllarda Yozgat merkezde yaptırmıştır. 1898 yılında 110 öğrencisi bulunan medresede ileride hayatını kısaca anlatacağımız Mehmed Şâkir Efendi (ö.1937), bir dönem tefsir dersi okutmuştur. Hacı Ali Osman Efendi ile Şevki Efendi gibi müderrisler de bu medresede görev yapmışlardır. Muhtemelen müderris Şevki Efendi'nin burada görev yapmasından "*Şevki Efendi Medresesi*" adıyla da meşhur olmuştur (Ergin 2014: 51). Öğrencisinin çokluğu ve Yozgat'ın dînî kültür yapısının oluşması ve ihyâsında psiko-sosyal etkisi olan medresenin banisinin kadın olması bir yönüyle bölgenin dînî seviyesinin yanında hayır sahipleri tarafından eğitime verilen desteğin de bir göstergesi sayılabilir.

B.7. Kayıymzâde Medresesi

1804 yılında Yozgat Köseoğlu Mahallesi'nde kurulan medresenin banisi Züleyha Hatun'dur. Bundan dolayı burası *Züleyha Hanım binti Abdullah Medresesi* diye de anılır. Bu medrese ve camii de Kayıymzâdelerden Osman Efendi ile kardeşleri Osman ve Mehmet Efendi'ler, müderrislik ve imam-hatiplik gibi görevleri ifa ettiklerinden burası "*Kayıymzâde Camii ve Medresesi*" diye de bilinmektedir (Ergin 1994, 58).

Yozgat eski müftülerinden seyyid Abdullah Tahir Efendi, buranın müderrislerindendir. Daha sonra Yozgat müftülüğü yapan Mehmet Hüsnü Efendi de, babası Tahir Efendi'den icâzet aldıktan sonra o da bu medresede müderris olmuştur. 1316 tarihli Maarif Salnâmesi'nde o tarihte buranın 60 öğrencisi vardır (Salnâme 1316: 868).

Bânisinin bir hanım olması ve Yozgat'ta müftülük yapan bir kaç âlimin de burada müderrislik yapması, buraya rağbet edilmesinin yanında Yozgat tarihinde eğitim ve kültür seviyesinin konumunu da göstermektedir.

B.8. Paşaköy Medresesi

Medrese ile camii, 18. yüzyılın sonlarında Yozgat'ın Şefaati ilçesine bağlı Paşaköy'de muhtemelen Amasya taraflarında görev ifa eden iki kardeş Tokmak Hasan Paşa (ö. 1788) ile Çerkeş Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Camideki bir kitâbede "*Bina-i Çerkes Mehmet Paşa sene 1187 ve tamir, Yakup Muzaffer 1313*" ibaresinden caminin sonradan tamir gördüğü söylenebilir (Kapusuzoğlu 1999: 140).

1898 tarihli Salnâme'de medresenin bânisinin mütevellî Nuri Ağa olduğu geçmekte ve o tarihlerde 200 öğrencisi olduğu da anlaşılmaktadır (Salnâme 1316: 868). Medresede görev yapan âlimlerden bazıları şunlardır; Müderris Hacı Arif Efendi, Müderris Hacı Yakup Efendi, Nu'man Efendi, Bekir Efendi ile Hafız Hoca Efendi lakâbıyla tanınmış Kurra Abdullah Efendi (Kapusuzoğlu 1999: 141). Bu âlimler arasında Yakup Efendi'nin şöhreti, İslâm ülkelerinin birçok yerine yayılmış, Kayseri müderrisleri arasında, "*Yozgat âlimleri denilince akla hemen müderris Hacı Yakup Efendi gelir*" denilmiştir. O, Yozgat'ta görev yapan müderris ve âlim Mehmet Şâkir Efendi'nin (ö. 1937) de yakın dostudur (Kapusuzoğlu 1999: 141). II. Abdülhamit'in padişahlığa çıktığı cülûs merasiminde hazır bulunan Yakup Efendi, Paşaköy Medresesi'nde vefâtına kadar talebe yetiştirmiş, Çapanoğlu Camii'nde bir müddet imam hatiplik görevini de ifa etmiştir. Bir rivâyete göre Hacı Yakup Efendi Medine'de "ilm-i hikmet" dersleri de okutmuştur (Kapusuzoğlu 1999: 141). Maalesef Hacı Yakup Efendi gibi görev yapan âlimlerin hayatı veya eserleri hakkında daha fazla bilgiye sahip değiliz. Döneminde Kur'an ve Hadis çizgisinde ehl-i sünnet geleneği çerçevesindeki inanç ve anlayışların merkezi olan Paşaköy Medresesi, Bozok ilim tarihinde müstesnâ yerini almış, birçok öğrenci yetiştirmiş, bölge halkının dînî ve millî kültürünün gelişmesine de büyük katkı sağlamıştır. Burada birçok değerli âlimin olması ve öğrencisinin çokluğu da bu kanaati desteklemektedir. Bu medrese binası günümüze kadar varlığını koruyamamıştır.

B.9. Çatak Halvetî Zâviyesi veya Tekkesi

Zâviye, Yozgat merkezdeki Yukarı Çatak Mahallesi'nde kurulan Halveti Şabani Tekkesi'dir. Şu andaki Alacalıoğlu İlkokulu civarındadır. Ömer el-Halvetî'nin (ö. 800/1397) kurduğu Halvetiyye tarikatının Şaban-ı Velî'ye (ö. 976/1569) nisbet edilen koluna *Şâbâniye* denilir (Tatçı 2010: 38/211). Bu tarikat, Yozgat çevresinin dînî kültüründe büyük bir etki alanına sahiptir. Burada görev yapan Küçük Şeyh Efendi diye de bilinen Hüseyin Muhyiddin Efendi'nin (ö.1928) adı ile *Muhyiddin Efendi Tekkesi* veya *Küçük Şeyh Efendi Tekkesi* de tanınması muhtemeldir. Halvetiye tarikatının Şâbâniye koluna bağlı olarak bilinen bu zâviyenin, bölge halkının dînî ve millî kültürünün gelişmesine büyük katkı sağladığı da söylenebilir (Kapusuzoğlu 1999: 91).

B.10. Mevlevî Dergâhı ve Şeyh Necdî Mescidi

1908 yılından önce kurulan Osmanlı son dönemi eseri olan Yozgat Mevlevîhanesi'nin banisi, Mevlevî dedelerinden Konyalı Şeyh el-Hâc Salih Sabri Dede Efendi b. Şeyh Hasan'dır (Gölpınarlı 1983: 329). Mevlevîhâne'nin şeyhleri Hafız Süleyman Efendi ve Şeyh Necdî Efendi'dir. Mevlevî dergâhındaki her bir öğrenci, şiir, musiki, hat, tezhip, minyatür, oymacılık, nakkaşlık, camcılık ve çiçekçilik gibi bir sanat dallarıyla uğraşırlardı (Gölpınarlı 1963: 23).

Güzel sanatlar akademisi gibi çalışan bu Mevlevî dergâhı da, halkın yanı sıra Türk-İslâm kültür ve sanatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Diğer bir deyişle bu dergâh, gerek

öğrencileri gerek hocaları ile çevre halkının dînî anlayış ve kültürünün oluşması ve gelişmesine katkı sağladığı gibi estetik sanat anlayışının oluşmasına tesir ettiği de söylenebilir. Yozgat mevlevîhânesi kapatıldıktan sonra dergâhın bulunduğu yapı, uzun yıllar kütüphane binası olarak kullanılmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak 2004 yılında mescide çevrilmiştir (Keleş 1996: 796; Seçkin 2010: 15). Dergâhın son hocası Şeyh Necdî olduğundan mescidin adı “Şeyh Necdî Mescidi” diye de anılmaktadır. Yozgat merkezde bulunan Mescid, günümüzde ibadethâne olarak kullanılmaktadır.

B.11. Şeyh Hacı Ahmet-i Velî Camii, Tekke ve Dergâhı

Şeyh Hacı Ahmet-i Velî Camii, tekke ve dergâhı, Sultan Abdülmecit Han’ın hanımı Şevk-i Efdâ Kadınhan’ın yardımıyla 1858’de Şeyh Hacı Ahmet Velî tarafından yaptırılmış, Yozgat’ın güneyi Çamlık Yolu Taşköprü mahallesi, Şeyhzâde Caddesi’nde kurulmuş, aynı zamanda burası, Halvetî tarikatının dergâhı olarak da kullanılmıştır. Hacı Ahmet-i Velî, Şeyh Mustafa Çerkeşi el-Halveti’nin (ö.1813) halifesidir. Dergâh ile Cami’nin birlikte olmasının Anadolu’daki nadir örneklerden biri olarak görülebilir. Cami için Şeyhzâde deresinden su getirilerek bir çeşme de yapılmıştır (Ergin 1994: 60-2). Şeyh Hacı Ahmet-i Velî, 1313/1895 tarihinde Yozgat’ta vefât etmiştir (Ergin 2014: 49). O’ndan sonra dergâh, oğulları vasıtasıyla tekke ve zâviyelerin kaldırıldığı tarihe kadar (1925) açık kalmış, Yozgat’ta eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür (Kapusuzoğlu 1999: 87). 10 Nisan 2015 Cuma günü saat 9.30’da elektrik sobasından çıktığı tahmin edilen yangın sonucu, içi ahşap olan camii kullanılamaz hale gelmiş, yangın, türbe ve diğer bölümlere ulaşmadan söndürülmüştür.

Yozgat çevre halkının dînî anlayış ve inançlarına katkısı olan yukarıda sayılan medrese, tekke ve zâviyelerden başka eğitim-öğretim kurumları da vardır. Bu müesseselerin adları, tahrir defterleri ve salnâmelerden de öğrenilmektedir (Koç 1989: 48). Meselâ 1576 târîhli tahrir defterine göre gelirleri vakfedilmiş ziraat edilebilir alanların yazılması vesilesiyle birçok tekke ve zâviye isimlerine rastlanılmaktadır. Bunlardan birkaçını şöylece zikretmek mümkündür; Akdağ’da Kılınç Abdal, Karıderesi Köyü’nde Hacı İbrâhim Zâviyesi, Çandır ilçesinde Şahrub Bey Tekke ve Zâviyesi, Kanak-ı Zîr’in Fakihlü Köyü’nde Yunus Halife Zâviyesi, Kanak-ı Bâlâ’nın Hazma Abdal Kışlası’nda Şahverdi Fakih Zâviyesi gibi (Koç 1989: 48).

Bozok Eğitim Tarihi’nde bölgede başka da faaliyet göstermiş medreseler de bulunmaktadır. Örneğin; Nazırzâde Medresesi, Nefesizâde Medresesi, Alacalıoğlu Medresesi, Başçavuş Medresesi, Sağır Mustafa Ağa Medresesi, Seyityar Medresesi, Köhne Medresesi, Katlıca Medresesi, Çandır Medresesi, Kozan Medresesi, Rumdiken Medresesi, Hüseyin Efendi Medresesi, Kale Medresesi, Hüsbey Medresesi ve Çötelî Medresesi gibi (Salnâme 1316: 868-9; Kapusuzoğlu 1999: 146). Yozgat ve çevresinde bulunan medrese, zâviye ve tekkeler ile burada görev yapan âlimler ve öğrencileri sayesinde çevre halkı ve bölgenin, hayat boyu eğitim ile dînî kültür çehresinin değiştiği tarihî ve sosyal bir gerçekliktir (Ayhan ve dğ, 2010: 8). Buralarda görev yapan âlimlerin, gerek öğrencileri, gerek eğitim ve irşad faaliyetleriyle Yozgat ve çevresinin dînî ve millî kültür hayatının inşâ, ihyâ ve gelişmesine büyük katkıları olduğu söylenebilir.

C. Yozgat’taki Medrese ve Zâviyelerde Görev Yapan Bazı Âlimler

Yozgat, Orta Anadolu’da 18. yüzyılda kurulan hızlı gelişen şehirlerdendir. Yozgat havalisinde camii, zâviye ve medrese gibi birçok yapıları yaptıran, dînî kültüre katkısı olan yani banisi Hoşyar Kadınefendi (ö.1859) ve Kızıltepe Köyü Camii’sini yaptıran Halil Ağa’nın eşi

Ayşe Hanım gibi kadınlar da vardır (Acun 1981: 651). Araştırbildiğimiz kadarıyla Yozgat ve çevresindeki medrese, tekke ve zâviye gibi eğitim ve öğretim müesseselerinde görev yapan halkın dînî kültür ve inançlarına olumlu katkı yapan bazı âlimler de şunlardır:

Emirci Sultan (ö. 637/1240), Müftü Seyyid Abdullah Tahir Efendi (1837–1896), Harputlu Şevki Efendi (1872'li yıllar), el-Hac Osman Feyzi Efendi (tahmini 1882), Müftü Mehmet Hüsnü Efendi, Karahalilzâde Ali Efendi, Divanlîzâde Ali Efendi, Gedikhasanlı Şeyhu'l-Ulema Mehmet Şakir Efendi (ö. 1937), Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi (ö. 1895), Sofu Hocazâde Hüseyin Efendi, Erzurumluzâde Süleyman Efendi, Damat Hoca Mehmet Şemsettin Efendi, Hacı Hüseyin Zâde Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Veli Zâde, Hacı Mehmet Ali Efendi, Kurra Mehmet Nuri Efendi, Kayyım Osman Efendi, Mehmet Şükrü Efendi, Ahmet Şevki Ergin Efendi (ö. 2002), Babalılı Şaban Efendi, Babalılı Mehmet Efendi (Kapusuzoğlu 1999: 146).

Yozgat'ta görev yapan bütün âlimlerin hayat hikâyeleri ile dînî kültüre katkılarını incelemek bu kısa makalenin boyutunu aşacağından bu bölümde Yozgat ve çevresinin dînî kültür ve inançlarına daha çok etki ve katkıları olduğunu düşündüğümüz; Emirci Sultan, Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi, Mehmet Şakir Efendi ve Ahmet Şevki Ergin Efendi gibi birkaç âlimin hayatını ve bu âlimlerin çevre halkının dînî inanç ve anlayışlarına etki ve katkılarını kısaca inceleyip değerlendirmek yerinde olabilecektir.

C.1. Emirci Sultan

Emirci veya Emirce Sultan'ın asıl adı Şerefüddin İsmâil b. Muhammed'tir. Yukarıda zâviyeler bölümünde anlatıldığı gibi XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya göç etmiş, Anadolu Selçuklu sultanları I. İzzeddin Keykâvus, I.Alâeddin Keykubad ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerinde, o zamanki adıyla Dânişmendiye vilâyeti içinde bulunan şu andaki Yozgat bölgesinde yaşamış, Hoca Ahmet Yesevî'nin halifesi olan bir Türkmen şeyhidir (Abdulkadiroğlu 2000: 24). Hayatıyla ilgili anlatılan menkıbeler ile 794 (1392) tarihli İcâzetnâme'den Emirci Sultan'ın sûfî âileden geldiği anlaşılmaktadır (Gölpınarlı 1958: 77). O'nun adından Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde *Emîr-i Çin Osman* diye de bahsedilmektedir (Çelebi 2013: III/187). Yine O'na âit menkıbelerden O'nun Ahmet Yesevî'nin öğrencisi ve halifesi olduğu da söylenebilir (Âlî trs: V/58).

Emir-i Çin lakâbı ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır: Ahmet Yesevî'nin dergâhına Çinli tüccarlar gelir. Yesevî'ye ülkelerinde bir ejderhanın insanları öldürdüğünü söyleyerek, kendilerini bu beladan kurtarmasını isterler. Ahmet Yesevî dervişlerine dönerek “Çin'e kim gitmek ister?” deyince bu sırada Osman Efendi ileri atılarak gitmek istediğini söyler. Yesevî, Osman'ın beline tahta bir kılıç kuşandırarak duâlarla uğurlar. Osman, ejderhayı öldürür ve geri döner. Yesevî ejderhayı nasıl öldürdüğünü sorar, o da başından geçenleri ve tahta kılıcın keskinleştiğini ve ejderhayı öldürdüğünü anlatır. Yesevî de kendisine “Emr-i Çin” lakâbını ve sonra da İcâzetnâme'sini verir. Burada Ahmet Yesevî'nin Osman Efendi hakkında kullandığı Emr-i Çin tabiri zamanla bozularak Emirci'ye dönüşür ve Yozgat yöresinde Osman Efendi hakkında bu tabir kullanılır (Âlî trs: V/58; Ocak 1995: 11/153-5; Çelebi 2013: III/187).

Hacı Bektaş-ı Velî Vilayetnâmesi'nde anlatıldığına göre Emirci Sultan'ın zâviyesine kurbanlık getirilir, Emirci Sultan kurbanı kabul etmezken Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271) bu kurbanı kabul eder. “*Emirci Sultan kabul etmedi, siz ettiniz*” diye sorduklarında Hacı Bektaş: “*Emircemiz server bir şahindir ki değme nesneye konmaz*” der. Emirci Sultan'a gelip sizin kabul etmediğiniz kurbanı Hacı Bektaş kabul etti, denilince Emirci Sultan: “*Hünkâr Hacı*

Bektaş bir deryadır ki değme nesne o deryada kaybolur, onu bulandırılmaz” der. Birbirlerine karşı sevgi, hoşgörü ve saygıları bu şekilde anlatılmaktadır (Gölpınarlı 1958: 77-8).

Emirci Sultan’ın öğrencileri arasında kardeşleri Hızır Dede ve İlyas Emirci ile amcasının oğlu Osman Paşa gibi kendi âile çevresi gelmektedir. Kimlikleri bilinmeyen Sehmud-Din Paşa ve Seyyid Ali adında iki kişinin daha öğrencisi olduğu da bilinmektedir. Bir rivâyete göre, Emirci Sultan’ın Ali adlı bir halifesi veya öğrencisi, Şeyh tarafından Yozgat’ın doğu tarafına gönderilir ve kendisine «dur» denilen yerde durması ve oraya yerleşmesi de bildirilir. Öğrencisi Ali, bugünkü Yozgat’ın Sorgun ilçesinin yakınındaki Dayılı (Durali Dayılı) köyüne gelince «Dur ya Ali» diye şeyhinin kendisine seslendiğini işitir ve oraya yerleşir. Bu yüzden köyün adı da Durali Dayılı kalır. Bu rivâyeti destekler mahiyette köyde Dür Ali Baba’ya âit bir de türbe bulunmaktadır (Ocak 1978: 161).

Babası, kardeşleri ve amcasının önünde Emîr lakâbı bulunduğuna bakılarak onun bir Seyyid âilesine mensup olduğu da muhtemeldir (Köprülü 1966: 38). Osmanpaşa Kasabası’nda bulunan Mezar Kitâbesi’nde yazdığına göre Emirci Sultan Zilhicce 637/Temmuz 1240 tarihinde vefât etmiş, oraya defnedilmiş, sonradan da türbesi yapılmıştır (Gölpınarlı 1958: 77; Ocak, 1995: 11/154). Ahmet Yaşar Ocak’ın ifadesine göre; Emirci Sultan, Amasya’daki bir zâviyede kendi gibi bir göçmen Türkmen Şeyhi olan Baba İlyas-ı Horasanî (ö. 637/1240) ve yakın çevresi ile ilişkiler kurmuştur. Nihayet, 1240 yılında çıkan ayaklanmaya da katılarak zâviyesinin bulunduğu Ziyaret Pazarı’nda yapılan bir savaş sırasında Emirci Sultan’ın ölmüş olabileceği tahmin edilmektedir (Ocak 1978: 160, 179; Ocak, 1995: 11/154). Emirci Sultan’ın bıraktığı herhangi bir eseri maalesef tespit edilememiştir. Yesevî dervişlerinin Anadolu’nun birçok yerinde medrese ve zâviyelerle irşad ve eğitim faaliyetlerinde bulunduğu gibi o da yaşadığı Bozok bölgesindeki kurduğu ilk sivil zâviye ile bölgede ilk iskânın kurulmasına öncülük etmiştir. Hocası Ahmet Yesevî’nin hikmetleri ve öğretileri doğrultusunda yediden yetmişe çevreye verdiği dînî eğitim ve irşad metodu ile Anadolu İslâm-Türk kültürü ve medeniyetinin inşâ ve ihyâsına da katkıları olmuştur (Ocak 1978: 160; Ocak, 1995: 11/154).

C.2. Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi

XVII. yüzyılın sonlarında Yozgat’ın doğusundaki Çalatlı Köyü’nü yurt edinmiş bir Türkmen aşiretine mensup *Büyük Şeyh Efendi* diye anılan Hacı Ahmet Efendi, hicrî 1189/miladî 1775’te Yozgat’ta doğdu. Babası derviş Süleyman Efendi âilesiyle birlikte Yozgat’ın merkezine gelip yerleşti. Medrese tahsilini Yozgat’ta yaptı. Hacı Ahmet Efendi, Çankırı Çerkeş’e gidip Şabaniyye tarikatının Çerkeşiyye kolunun şeyhi Mustafa Çerkeşî el-Halvetî’ye (ö.1813) bağlandı ve ondan hilâfet aldı. Anadolu’yu gezdikten sonra irşad ve eğitim amacıyla Suriye, Irak ve İran’a gitti. Bağdat’ta Abdülkadir-i Geylânî Türbesi’nde tasavvufî bir eğitim süreci olan halvete girdi. Hacı Ahmet Efendi, günahlardan korunabilmek ve daha iyi ibadet edebilmek için bir şeyhin gözetiminde çilehâne veya halvethâneye girip kırk gün süreyle erbain çıkarma da denilen halvet eğitimi bitip Çerkeş’e döndüğünde hocası Mustafa Efendi tarafından Yozgat ve civarını irşad etmekle görevlendirildi (Ergin 2014: 50).

Yukarıda medreseler, tekke ve zâviyeler bölümünde “*Şeyh Hacı Ahmed-i Veli Camii, Tekke ve Dergâhı*” başlığı ile anlatıldığı gibi Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi, şehrin güney tarafında ormanlık dağın eteğinde Sultan Abdülmecit Han’ın hanımı Şevk-i Efzâ Kadınhan’ın yardımıyla 1858’de bir cami ve tekke inşa ederek eğitim öğretim ve irşad faaliyetine başladı. Şeyh Hacı Ahmet Efendi, camide edâ edilen beş vakit namaz ve diğer ibadetlerin ifasında, gerek

etrafından toplanan Yozgat halkının ve bütün talebelerin yetiştirilmesinde başarılı bir hizmet yürütmüştür. O'nun fakirlere yardımı, dertlilere derman olması ve öğrenci yetiştirmesi gibi psiko-sosyal gayretleri halk tarafından yakinen takip ve takdir edilmiş olacak ki halkın dilinde kendisi için “Büyük Şeyh Efendi” diye anılmaktadır (Ergin 2014: 57).

Hacı Ahmet Efendi 1313/1895 yılında Yozgat'ta vefât etti. Kendi adıyla anılan Camii'nin avlusuna defnedildi. Bir yıl sonra oğlu Hasan Muhyiddin Efendi, babasının kabri üzerine kubbeli bir türbe yaptırdı (Ergin 2013: 43/564). “Terkiyâ” mahlasıyla şiirler de yazan Hacı Ahmet Efendi'nin Divan'ı günümüze maalesef ulaşmamış, ama bazı şiirleri torunu Ömer Faruk Ergin tarafından yayımlanmıştır. Şiirlerindeki bilgi birikimi, fikirleri, din ve dünya görüşünün sünnî İslâm anlayışında net ve sağlam İslâmî temellere dayandığını göstermektedir. Yozgat'ın manevî dünyasında müstesnâ bir yere sahip Hacı Ahmet Efendi, yaşadığı devirde yöresinin ufkunu nurlandıran âlimlerden biri olarak kabul edilmektedir (Ergin 2013: 43/564). Onun yaptığı toplumsal hizmet ve çalışmalar geniş halk kitleleri tarafından hayırla yâd edilmektedir. Günümüzde Yozgat merkez Taşköprü Mahallesi Hastane Caddesi Çamlık Yolu üzerinde bulunan *Şeyh Ahmet Efendi Camii*, onun adını yaşatmaktadır.

C.3. Mehmed Şâkir Efendi

Yozgat bölgesinin önemli âlimlerinden biri kabul edilen Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1937) (Suntay), hicri 1263/1847 yılında Yozgat-Sorgun Gedikhasanlı/Dedikhasanlı Köyü'nde dünyaya geldi. Osmanpaşa Medresesi ve Kayseri Huand/Hunad Hatun Medrese'sinde eğitim ve öğretim gördü. Yozgat'taki Demirli Medrese ve Şevki Efendi Medresesi'nde hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde müderrislik yaptı. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sırasında önemli hizmetlerde de bulundu. Arapça, hadis ve özellikle Kur'ân ilimleri ve tefsir'de uzmanlığı olan Mehmed Şâkir Efendi, Ruus/Doktora imtihanı başarıyla vererek medreselerde öğrencilere, camiilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderrisler için bir ünvân olan *Dersiâm* oldu. Yozgat ve yöresinde yüzlerce öğrenci yetiştirdi. Meselâ, dînî ilimler ve Türkiyat müderrisi Yozgatlı Mehmed İhsan Efendi (ö.1961) Dersiâm Dedikhasanlı Mehmed Şâkir Efendi'den de icâzet almıştır. Mısır'da vefât eden Mehmed İhsan Efendi, istiklâl marşı şâiri Mehmet Akif Ersoy'un da yakın arkadaşısıdır (DİA 2003: 28/490).

Yozgat ve çevresinde birçok hizmetlerde bulunan Mehmed Şâkir Efendi 1937 yılında Dedikhasanlı Köyü'nde vefât etti ve oraya defnedildi (Ergin 2014: 51). Büyük bir âlim ve mutasavvıf kabul edilen Mehmed Şâkir Efendi, verdiği derslerle ve yetiştirdiği talebelerle Yozgat ve çevresinin dînî kültür ve inanç dokusunun oluşmasında, halkın dînî inanç ve anlayışlarına itidalî yönden ihya ve inşasında birçok katkıları olduğu söylenebilir.

C.4. Ahmet Şevki Ergin Efendi

Şeyhzâde Ahmet Efendi diye de bilinen Ahmet Şevki Ergin, 1906'da (1322) Yozgat'ta doğdu. Babası Şevki Efendi Medresesi'nde müderris Hacı Ahmet Efendi'nin beşinci ve en küçük oğlu olan Abdullah Ârif Efendi'dir (ö.1910). Annesi ise Gümüşhanevî Ahmet Ziyaeddin Efendi'nin halifelerinden müderris Mehmed Ali Efendi'nin (ö.1905) kızı Hafize Hanım'dır. Ahmet Efendi, 16 yıl köylerde öğretmenlik, bir süre de gezici başöğretmen görevini ifâ etti. Yozgat Milli Eğitim Müdürlüğü'nün bünyesinde çeşitli kademelerinde çalıştı. 47 yıllık hizmetten sonra 65 yaşında emekli oldu (1971). Dedesi olan Büyük Şeyh Hacı Ahmet Efendi (ö.1896) tarafından yaptırılan ve onun adıyla anılan Camii'de 1942'den 1987'ye kadar fahrî İmam-Hatip'lik görevini de yaptı. 1953 yılında Yozgat İmam-Hatip Okulu'nun açılmasında

büyük gayreti olan Şeyhzâde Ahmet Efendi, buranın ilk öğretmenlerinden biriydi. Peygamber aşığı, ifrat ve tefritten uzak görüşleri, düzgün ve temiz giyimli, güler yüzlü, aheste yürüyüşlü, toplumun her kesiminden takdir toplayan örnek ahlâk sahibi bir kişi olarak tanınmıştır. Yozgat halkının kültür ve inançlarına Kur’ân ve hadis ışığında ehl-i sünnet anlayışı çizgisinde büyük katkısı olan Ahmet Şevki Ergin Hocaefendi, 7 Ocak 2002 tarihinde vefât etmiş, dedesi Hacı Ahmet Efendi’nin defnedildiği türbeyle o da gömülmüştür (Ergin 2014: 67-8).

İslâm’ın Anadolu Türk coğrafyasında anlaşılması ve yorumlanmasında büyük katkısı olan Ahmet Şevki Ergin Efendi, Yozgat ve çevresinde toplumsal birçok hayırlı işlere öncülük ederek, maddî ve manevî kültüre hizmet eden okul, camii, ticarethane vb. gibi psiko-sosyal müesseselerin temel atma ve açılış törenlerine duâ ederek iştirak etmiştir (Kandemir 2012: 75).

İnsanın başına gelen belâ ve musibetlere karşı sabredilmesi konusunda A.Şevki Ergin Efendi bir yerde Yozgatlı M.Yaşar Kandemir Hocaefendi’ye şu kıssayı anlatmıştır: Padişahla veziri tebdili kıyafetle dolaşmaya çıktıklarında padişah susamış ve vezirinden su istemiş. Vezir de sularının tükendiğini söylemiş ve hararetinin geçmesi için de salatalık soyup padişaha vermiş. Salatalık çok acı olduğundan padişah yiyememiş ve vezirine: “Al sen ye” demiş. Vezir de rahat bir şekilde yeyince padişah: “Acı değil mi o” diye sormuş. Vezir boynunu bükmüş “acı ama padişahım, sen ye buyurdun ya” demiş. Allah’a inanan mü’minler de başa gelen olayları şikâyet etmeden vezirin yaptığı gibi karşılamalı. Başa gelen nimetlere şükredip kötülöklere de sabretmeli. Allah’a tevekkül edip, başa gelen her türlü olayı kırımlık ve isyân etmeden Allah’tan geldiği şekliyle kabul etmelidirler ki hikmetlerle dolu dünya imtihanını kazanabilsinler (Kandemir 2012: 75). A.Şevki Ergin’in anlattığı bu kıssa, O’nun akâid ve kelâm disiplninde Eş’arî ve Hanefî-Mâtürîdî adlı Sünnî geleneğin ilahî fiilerin yaratılması, kötölüklerin hikmetleri ile kader ve tevekkül anlayışındaki görüşleriyle (Mâtürîdî 2005: 158, 263, 391; 2005: IX/221, 251; Oral 2014: 122) aynı olduğu söylenilebilir.

Yozgat merkez, Sorgun ve diğer bazı ilçelerde bulunan birçok kuaför, lokanta, fırın gibi bazı dükkân ve ticârî kuruluşların duvarlarında Ahmet Şevki Ergin hocaefendinin fotoğrafının asılması muhtemelen halkın ona teşekkür, vefa, sevgi ve saygısının bir göstergesi sayılabilir.

SONUÇ

Tarihte Bozok ve çevresinde kurulan medrese, tekke ve zâviye gibi eğitim kurumları ile buralarda görev yapan âlimlerin halkın dînî öğrenmeleri ve yaşamları konusunda olumlu etkileri olduğu gibi buralarda yetişen öğrencilerin de toplumun sanat, kültür, ahlâk, dînî hayat ve inançlarının oluşması, gelişmesi ve yükselmesinde önemli hizmetleri de olmuştur. Tarihte bu müesseseler, dînî ve millî kültürün oluşması ve gelişmesine büyük katkı sağladığı gibi ticâret ve seyahatin rahat ve emniyet içinde yapılmasında önemli işlevleri olmuştur. Büyük kervanların geçtiği ıssız yollarda, bazen de düşmanı gözetlemek için sınır boylarında kurulan medrese, zâviye ve tekkeler, eğitim ve öğretimin yanında camii, han, şifahane, imâret ve kervansarayların gördüğü psiko-sosyal hizmetler de yürütölmüş, sosyal hayatta her tabakadan dertli ve ihtiyaç sahibi insanların uğradığı yerler olagelmıştır. Sosyal hayatın istikrâr ve düzeni ile huzur ve mutluluğunun yolu bireyin iç huzuru ve eğitimi ve olgunluğa ermesinden geçtiği söylenebilir. Eğitilmiş bireylerden oluşan toplumlar yaşanabilecek ideal topluluklar olduğu gibi millî ahlâk ve kültürü gelecek kuşaklara düzgün bir şekilde aktarmada da önemli bir etkidir. Sosyal hayatta önemli bir işlevi yerine getiren bu kurumlar nefis terbiyesi ve kişilik eğitimiyle bireylerin sosyalleşmesine de katkıları olmuştur.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında katkısı bulunan Yozgat'ta Türk dönemine âit bilinen ilk sivil zâviye; Anadolu Selçukluları sultanları I. İzzettin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyasettin Kevhüsrev devirlerine âit Emirci Sultan Zâviyesi'dir. Yozgat merkezde ilk yapılan medrese de; 1753 yılında Mamalı Türkmenlerinden olan Çapanoğlu Ahmet Ağa'nın yaptırdığı Demirli Medresesi'dir. Yozgat'ın eğitim ve öğretim tarihinde Sultan II. Mahmut'un ikinci eşi Hoşyar Kadınefendi, Şevki Medresesi'nin bânisi Zarife Hâtun ile Halil Ağa'nın eşi Ayşe Hanım vb. gibi birçok kadının camii, medrese, zâviye ve tekke yaptırıp, oralara vakıflar bağışlamak suretiyle eğitim ve öğretime destek verdikleri de görülmektedir.

Bu kurumlardaki çeşitli faaliyetler halk tarafından izlenmekte halka açık dersler de kadın erkek halk kitleleri tarafından takip edilmektedir. Eğitim faaliyetlerinin icra edildiği fonksiyonel kurum olan medrese, zâviye ve tekkeler, ahlâkî güzelliklerin birey ve toplum hayatında tebliğ edilmesinde hayatî işlev gördükleri söylenebilir. Bu bağlamda bu kurumlar; sadece dînî terbiye yerleri olmayıp, aynı zamanda psikolojik, pedagojik ve tıbbi problemlere kadar geniş bir hizmet sahası olduğu gibi bölgenin mektebi, hastanesi, spor okulu, dinlenme kampı, güzel sanatlar akademisi, edebiyat ve fikir ocağı, moral yerleri olmuşlardı. Yozgat bölgesinde medrese, tekke ve zâviyelerde dînî ilimleri tahsil edip, öğrendikleri bilgiyi çevresindekilere de öğreten, bilgisini hayatının bütün aşamalarında tatbik ederek örnek bir Müslüman ve din adamı prototipi oluşturan birçok âlimin, içinde yaşadıkları toplumun ve sosyal hayatın maddî ve manevî yapılanmasına katkıları olmuştur. Örneğin; Emirci Sultan (ö. 637/1240), Dedikhasanlı Mehmet Şâkir Efendi (ö. 1937), Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi (ö.1896) ve Ahmet Şevki Ergin Efendi (ö. 2002) bu âlimlerden bir kaçıdır.

Tekke, zâviye ve medreselerde görev yapan isimlerini sayamadığımız daha birçok âlimin, yaptığı hizmetler ve yetiştirdiği öğrencileriyle insanlığa, ülkeye maddî ve manevî katkıları olduğu gibi bölgenin dînî inanç ve kültürünün inşâ ve ihyâsında da büyük etki ve katkıları da olmuştur. Dünyanın birçok ülkesi ve Türkiye'nin diğer şehirlerine göç eden Yozgat ve çevresi kökenli kişilerin Anadolu'nun evrensel barışa katkı sağlayan Müslüman Türk kültürü ve inançlarını hayır işleri ve etkinliklerine öncülük ederek göstermeleri de bu kanaati desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, A. (2000). *Osmanlı Dönemi Yozgat'ta Şeyhler, Bilim Adamları ve Şâirler*, Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı, Yozgat: Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yayınları.
- Acun, H. (1981). "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:13, s. 635-715.
- Albayrak, S. (1996). *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul: y.y.
- Âli, Mustafa Çelebi, (trs.). *Künhü'l-Ahbar*, İstanbul: y.y.
- Arslan, L., (2005). "*H.963/M.1556 Tarihli Mufasssal Tahrir Defterine Göre Bozok Sancağı'nın Ekonomik ve Demografik Yapısı*", Ankara: Ankara Üniv. SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Ayhan, H. ve diğerleri, (2010). *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, İstanbul: Pegem Akademi.

- Binark, İ., (1996). *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Bozkurt, N., (2003). “Medrese”, DİA, cilt: 23, İstanbul: TDV. Yay., s. 323-327.
- Çelebi, E., (2013). *Seyahatnâme*, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dia, (2003). “Mehmed İhsan Efendi”, DİA, cilt: 28, İstanbul: TDV. Yay., s. 490-491.
- Duygu, S., (1953). *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul: Saray Matbaası.
- Ergin, Ali Şakir, (1994). *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camiler*, Ankara: y.y.
- , (2013). “Yozgatlı Hacı Ahmet Efendi”, DİA, cilt:43, İstanbul: TDV. Yay., s..564.
- , (2014). *Gönül Ufkunda Bir Şeyh Bir Şehzâde*, Yozgat: y.y.
- , (2012). *Kutbu Cihan ve Şeyhu'l-Ulema Dedikhasanlı Şâkir Efendi*, Yozgatlı Şeyhzâde Ahmet Efendi, Ed: Ali Şakir Ergin, Yozgat: Seçil Ofset.
- Erkoç, E., (2003). *Fahr'ül-Muhaddisin Yusuf Bahri Efendi*, İstanbul: Yeni Zamanlar.
- Gölpınarlı, A., (1958). *Vilâyetnâme, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, İstanbul: y.y.
- , (1963). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- , (1983). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kandemir, M.Y., (2012). *İslâm'da Açılan Gedik*, Yozgatlı Şeyhzâde Ahmet Efendi, Ed: Ali Şakir Ergin, Yozgat: y.y.
- Kapusuzoğlu, S.B., (1999). *Yozgat Medreseleri Tekke ve Zâviyeleri*, Ankara: Kültür Matbaası.
- Karaca, T.N., (2004/2). “Yozgat Eğitim Tarihine Katkı”, Kayseri: *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:17, s.139-150.
- Karakaya, E., (1993). “Çapanoğlu Camii”, DİA, cilt: 8, İstanbul: TDV. Yay., s. 219-220.
- Keleş, H., (1996). *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları*, Ankara: AÜ. SBE Doktora Tezi.
- Koç, Y., (1989). *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın Nüfus ve İskân Yapısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koç, Y., (2013). “Yozgat”, DİA, cilt: 43, İstanbul: TDV. Yayınları, s.559-564.
- Köprülü, F., (1966). *İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mâtürîdî, E.M., (2005). *Kitâbu't-Tevhid*, Haz. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Ankara: İSAM Yayınları.
- , (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, İlmî kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mîzân Yayınları.
- Mert, Ö., (1993). “Çapanoğulları”, DİA, cilt: 8, İstanbul: TDV. Yayınları, s.221-224.
- Nizamnâme, (1340). *Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi ve Medresetü'l-Kuzat Nizamnâmesi*, İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- Ocak, A.Y., (1978). “Emirci Sultan ve Zâviyesi”, Ankara: *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, s.129-208.

- , (1992). “Bozok”, DİA, cilt:6, İstanbul: TDV. Yayınları, s. 321-322.
- , (1995). “Emirci Sultan”, DİA, cilt:11, İstanbul: TDV. Yayınları, s.153-155.
- Onat, H., (1999). “İbâhiyye”, DİA, cilt:19, İstanbul: TDV. Yayınları, s.252-254.
- Oral, O., (2014). *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı*, ERÜ SBE Doktora Tezi.
- Özger, Y., (2011/Kış). “Yusuf Ziya Yozgadî ve Temaşâyı Celâli Hüdâ Adlı Eseri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, s. 116-117.
- Salnâme (1316). *Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1316 Sene-i Hicriyesi*, İstanbul: Matba-i Amire.
- Sarıcık, M., (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seçkin, A., (2010). “Türkiye'deki Önemli Mevlevîhaneler ve Mevlevîhanelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğünün Rolü”, Konya: 13-15 Aralık 2007. *Dünyada Mevlâna İzleri Sempozyumu*.
- Sümer, F., (1974). *Bozok Tarihine Dâir Araştırmalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Tatcı, M., (2010). “Şâbâniyye”, DİA, cilt:38, İstanbul: TDV. Yayınları, s.211-215.
- Uçman, A., (1989). “Âkîf Paşa”, DİA, cilt: II, İstanbul: TDV. Yayınları, s. 261-262.
- Uluçay, M. Ç., (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1974). “Çapanoğulları” *Belleten*, Cilt:38, Sayı:150, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.41-43.
- Zengin, Z. S., (2002). “Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi”, Ankara: *Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 43, Sayı: 2, s. 277-313.